

Найбільші доходи від оренди права на полювання були у Чехії, Верхній Австрії, Моравії, а найменші в Галичині та Буковині. Ефективність мисливства в найрозвиненіших країнах імперії була у 20 разів вища, ніж у малорозвинених. Так, Нижня Австрія у 1880 р. на 100 га мисливських угідь мала доходу в 45,48 крон, тоді як Галичина лише 3,7 крони, а Буковина 1,86 крони, а в середньому по імперії дохід на 100 га становив 17,9 крон. Порівнюючи вартість оренди мисливських угідь Австрійської імперії та інших країн, а саме Баварії в Німеччині, встановлено, що у 1908 р. вона в Австрійській імперії була майже у три рази нижчою.

Причиною високої вартості оренди полювання в Німеччині було те, що муніципальні полювання більшою мірою здаються в оренду підприємцям, які трактують полювання як бізнес, який завжди ефективніше веде господарство і, відповідно, платить більшу ціну. А загалом в усіх країнах Австрійської монархії оренда права на полювання надавалась на конкурентних принципах, шляхом проведення аукціонів, чим і можна пояснити її досить високу вартість. У Галичині законодавчо визначався термін – не більше ніж 14 днів, який відводився на вирішення питання надання права полювання, тоді як у наш час в Україні процедура надання в користування мисливських угідь дуже довготривала.

Тому висвітлена в роботі парадигма допоможе органам публічної влади приймати зважені рішення, які б утримували баланс інтересів під час надання мисливських угідь у користування.

Література

1. *Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego.* – Kraków : Wisła, 1898. – S. 3-4.
2. *Ze statystyki łowieckiej* // *Łowiec.* – 1904. – № 23. – S. 296.
3. *Handel zwierzyny* // *Łowiec.* – 1908. – № 1. – S. 11.
4. *Ekonomiczno-społeczne znaczenie łowiectwa* // *Łowiec polski.* – 1902. – № 20. – S. 322.
5. *Rożyński F., Dr. E. Schechtel* *Ekonomiczne znaczenie łowiectwa dla naszego kraju.* – Warszawa : Nakładem polskiego towarzystwa łowieckiego, 1921. – S. 12.
6. *Statystyka polowań w Niemczech* // *Łowiec Wielkopolski.* – 1914. – № 1. – S. 18.
7. *Dzierżawy polowań* // *Łowiec Wielkopolski.* – 1909. – № 14. – S. 244.
8. *Mniszek A.* *Dworzec myśliwski księcia Jana Liechtensteina w Tatarowie i jego łowiectwo we wschodnim Beskidzie* // *Łowiec.* – 1906. – № 12. – S. 145-147.
9. *Rożyński F., Dr. E. Schechtel* *Ekonomiczne znaczenie łowiectwa dla naszego kraju.* – Warszawa : Nakładem polskiego towarzystwa łowieckiego, 1921. – S. 7-10.
10. *Obwieszczenie* // *Łowiec.* – 1906. – № 11. – S. 132.

УДК 330.101:331.522.477

Здобувач А.Я. Гадзало – Львівська КА

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

Досліджено еволюцію поглядів на людський капітал у працях світових та вітчизняних учених. Висвітлено його основні складники та значення у примноженні національного багатства. Встановлено, що витоки еволюції теорії людського капіталу сягають праць стародавніх мислителів. Однак, оформлення цієї концепції в окрему теорію відбулося лише у 60-х роках ХХ ст. Представники усіх шкіл і напрямів у економічній науці сходяться на думці, що знання і здібності людини є одним з найваж-

лівіших джерел багатства нації, а інвестиції в науку визнавали найперспективнішими та найприбутковішими. Усі ці доробки слугують важливою інформаційною базою для сучасної економічної науки та визначають перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: людський капітал, капіталовкладення в освіту, знання, кваліфікація.

Competitor A.Ya. Gadzalo – L'viv commercial academy

Development of theory of human capital in economic science

The article is devoted to research of evolution of looks on a human capital in labours of world and domestic scientists. His basic constituents and values are reflected in the increase of national riches. It is set that the sources of evolution of theory of human capital arrive at labours of ancient thinkers. However, registration of this conception in a separate theory took place only in 60th of XX item The representatives of all schools and directions in economic science meet in opinion, that knowledge and capabilities of man is one of major sources of riches of nation, and investments in science acknowledged most perspective and most profitable. All this revisions serve as an important informative base for modern economic science and determines the prospects of subsequent researches in this direction.

Keywords: human capital, capital investment in education, knowledge, qualification.

Постановка проблеми. Формування нових наукових ідей ґрунтується на дослідженні поглядів учених минулого та аналізі новітніх економічних концепцій. Кожне наукове твердження стає інформаційною базою для формування нової економічної думки. Основоположниками теорії людського капіталу стали представники класичної школи економічної теорії. Особливого поширення ця концепція набула у 60-х роках ХХ ст. Усе це слугує важливою інформаційною базою для сучасної економічної науки. Саме тому проблема дослідження еволюції теорії людського капіталу набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчали теорію людського капіталу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. Чухно, О. Грішнова, О. Стефанишин, С. Злупко, В. Куценко, І. Каленюк, В. Антонюк, Г. Прошак, О. Бородіна, В. Мандибура, Е. Лібанова, Ф. Волков, С. Дятлова та інші. Однак в економічній науці не достатньо уваги приділено дослідженню еволюції теорії людського капіталу. Безліч аспектів цієї проблеми залишаються дискусійними та потребують подальшого розгляду і доопрацювання.

Методика досліджень. Основну увагу у дослідженні зосереджено на характеристиці поглядів стосовно сутності категорії "людський капітал", розкрито його основні складники та значення у соціально-економічному розвитку суспільства.

Результати дослідження. Людський капітал – запас природних або набутих внаслідок інвестування здібностей, навичок, досвіду, знань, інформаційної культури, мотивації та мобільності індивіда, використання яких в економічній діяльності дає йому вищі прибутки. Виходячи з того, що сутність суспільного розвитку проявляється в постійній динаміці, змінюється і зміст економічного життя, отже, зазнають змін й місце, роль та компоненти людського капіталу в національному господарстві. Так, ще Платон у трактаті "Держава" писав, що "люди мають різну природу, а також здібності до тої чи іншої справи" і "кожне діло можна робити не лише в більшій кількості, але й

краще та докладаючи менших зусиль, коли виконувати його за своїми природними здібностями" [1, с. 60].

Його послідовник Аристотель вказував на різноманітні природні здібності людей, передусім, знання, розуміння, досвід. Він стверджував, що "... знання і розуміння більше належать мистецтву, ніж досвіду, ... хто володіє якимось мистецтвом, мудріший за тих, хто має досвід, бо мудрість у кожного більше залежить від знання, і це тому, що перші знають причину, а другі – ні" [2, с. 66-69].

Тома Аквінський у трактаті "Сума теології" наголошував на важливості інтелекту людини і цінував духовну, розумову працю, наголошуючи, що "чуттєве сприйняття не охоплює сутності речей, але тільки їх зовнішні акциденції. Так само і уявлення охоплює лише подібність тіл. Лише один інтелект охоплює сутність речей. Саме інтелектуальне начало, яке називається розумом або інтелектом, здійснює діяння саме через себе, і тіло тут участі не бере". [3, с. 91– 92]. Отже, учений ставив розумову працю вище від фізичної. Він стверджував, що праця існує для людини, де вона розкриває свою людську гідність. А. Монкретьєн у своїй праці "Трактат з політичної економії" писав, що серед інших економічних заходів пожвавлення економіки країни важливим є поліпшення якості праці завдяки використанню професійного навчання людей" [4].

Першу спробу дослідити вплив знань та освіти на економічні явища і процеси здійснив представник класичної школи політичної економії В. Петті. У своїй "Політичній арифметиці" він акцентує особливу увагу на особливій цінності знань та навичок людини і зазначає, що "одна людина за допомогою штучних пристосувань може виконати такий самий обсяг роботи, який виконує багато людей без них" [5, с. 157]. Він також розглянув працю як джерело вартості. Цієї ж доктрини дотримувався і французький економіст Ф. Кене, який у дослідженні "Населення" стверджував, що "від способу використання праці людей і від зростання населення залежить збереження і збільшення багатства нації" [6, с. 145]. Він писав, що для збільшення багатства і приросту населення потрібна впевненість у свободі та володінні багатствами, бо "заможність зумовлює працездатність тому, що люди користуються добробутом, який вони забезпечують, звикають до вигод життя: доброї їжі, гарного одягу, бояться бідності. Вони виховують у своїх дітей звички до праці й добробуту, і діти продовжують їх старання" [6, с. 175].

Чільне місце у розвитку теорії трудового капіталу належить ученню А. Сміта. У праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" він писав, що праця, якої індивід навчається дасть йому змогу реалізувати свій людський капітал та відшкодувати йому усі витрати на освіту [7, с. 224]. У своїх роботах Сміт досліджував модель економічної людини і наголошував, що капітал є також капіталізованою цінністю "набутих і корисних здібностей усіх громадян чи членів суспільства" [8, с. 208] поряд з машинами, різними знаряддями праці і відносив їх до основного капіталу. Учений зазначав, що, оскільки в основі створення життєвих благ лежить праця, то вона змушує людину жертвувати задля них "своїм дозвіллям, свободою, спокоєм"

[8, с. 114]. Справедливим, на його думку, є те, що зарплатня майстрових, ремісників і мануфактурних робітників в Європі дещо перевищує зарплатню простих робітників, задіяних у сільському господарстві. Сміт наголошував, що "тривалий час і великі витрати, необхідні на навчання, разом із зазначеною особливістю (суспільне становище) неминуче ще більше підвищують ціну їхньої праці" [8, с. 103].

Дещо іншу позицію стосовно значення населення для багатства нації відстоював Т. Малтус. У праці "Нарис про закон народонаселення" він зазначав: "Я готовий визнати, як і мудреці древності, що могутність держави має вимірюватися не розміром її територій, а кількістю населення. Я розходжусь з цими авторами тільки стосовно того, як отримати численне і водночас сильне і здорове населення" [9, с. 136]. Учений вважав, що вагомим чинником, який стоїть на перешкоді нормальному відтворенню здорового населення в країні є дія природного закону народонаселення, який означає "постійне прагнення, притаманне всім живим істотам, плодитися швидше, ніж це допускає кількість харчів, що є в їхньому розпорядженні", зауваживши при цьому, що приріст населення саморегулюється наявною обмеженістю життєвих засобів [9, с. 136].

Вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу зробив Д. Рікардо. Він першим ввів поняття "робочої сили" стосовно тих осіб, які хочуть і можуть працювати. Основною причиною, що призводить до відставання країни в економічному розвитку учений вважав низький освітньо-кваліфікаційний рівень її населення. Таким чином, можна стверджувати, що Д. Рікардо, так само, як і А. Сміт визнавав, що діяльність економічної людини визначається економічною потребою, задоволенням її матеріальних потреб людини.

Значний внесок у розвиток теорії людського капіталу здійснили українські економісти. Зокрема, В. Каразин, М. Туган-Барановський, Д. Журавський. У своїх працях вони акцентували значну увагу на впливі рівня освіченості населення на розвиток національної економіки. Так, В. Каразин зазначав, що економічний розвиток країни значною мірою залежить від освіченості управлінців. М. Туган-Барановський стверджує, що основними чинниками, які визначають рівень суспільного розвитку, є релігія, патріотизм та воля людини. Д. Журавський класифікував рівень освіченості людей залежно від використання здобутих знань.

Певного розвитку теорія людського капіталу набула у працях К. Маркса. У "Капіталі" учений подав розгорнене визначення поняття "робоча сила", під якою він пропонує розуміти сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особистість людини, і які вона використовує щоразу, коли виробляє певні споживчі вартості [10, с. 222]. Однак обмеженість учення К. Маркса було зумовлене класовим підходом до проблеми та також недооцінкою розумової, творчої та підприємницької праці, зосередженням досліджень на простій фізичній праці робітників [10, с. 221]. Він акцентував особливу увагу на несправедливому розподілі праці за капіталізмом та відстоював рівномірний розподіл праці між усіма членами суспільства, ос-

кільки це унеможливить "для одної суспільної верстви скинути з себе і покласти на іншу суспільну верству природну необхідність праці" [11, с. 539].

Противниками таких поглядів були представники історичної школи політичної економії, формування і виникнення якої відбулось із розроблення Ф. Лістом теорії національної економіки у Німеччині. В своїй науковій праці "Національна система політичної економії" учений відніс до капіталу, крім матеріального багатства й природні та набуті здібності людей. Великого значення він надавав організаційно-економічним відносинам, моральному духу нації. Ф. Ліст зазначав, що нація повинна продукувати духовні знання, бо вони виробляють продуктивні сили, тоді як інші блага – лише обмінні вартості. Звідси багатство нації значною мірою залежить від рівня розвитку "розумового капіталу", бо "сучасний стан народів є результатом нагромадженої маси різноманітних відкриттів, винаходів, покращень, удосконалень і зусиль усіх поколінь, які жили до нас; все це складає розумовий капітал існуючого людства і кожна окрема нація є продуктивною настільки, наскільки вона зуміла засвоїти цей спадок від попередніх поколінь і поповнити його власними надбаннями..." [12, с. 190-191]. Саме тому учений стверджував, що основним завданням держави має стати створення сприятливих умов для розвитку людського капіталу, що дасть їй змогу забезпечити собі значні переваги у майбутньому. Представники цієї ж школи В. Рошер, Г. Шмолер, Б. Гільдебранд та Л. Brentano також досліджували неречові капітали, включаючи до них професійні навички, визначаючи вартість товару з позицій корисності. Так, В. Рошер у "Основах народного господарства" стверджував, що капіталом ставали і робітники, які мали кваліфікацію. Г. Шмолер говорив, що у своїх економічних діях люди є заздалегідь об'єднані мовою, історією, звичаями, ідеями, тому потрібно враховувати і етичний чинник у формуванні людського капіталу. Такої ж доктрини дотримувався й Б. Гільдебранд "Політична економія сучасного і майбутнього" і Л. Brentano "Класична політична економія".

Вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу здійснили представники неокласичної школи політичної економії. Так, А. Маршал вказував на великі витрати для національного багатства "нехтування, яке допускає, щоб талановита людина, якій судилося народитись у сім'ї бідних, витрачала свої здібності у примітивній праці. Ніщо так не буде сприяти швидкому зростанню матеріального багатства, як вдосконалення шкільної освіти" [13, с. 290], бо економічна вигода від використання одного великого промислового відкриття може покрити витрати на освіту для цілого міста [13, с. 294].

Отже, еволюція економічної думки спиралася на об'єктивні закономірності розвитку суспільного виробництва, які диктувались істотними структурними змінами потреб людини: від матеріальних до нематеріальних. Тому вже у другій половині XX ст. з врахуванням значного розвитку сфери послуг у постіндустріальних країнах теорія людського капіталу виокремлюється в самостійний науковий напрям світової економічної науки. Першим опублікував наукові праці з теорії людського капіталу Т. Шульц: "Формування капіталу освіти" (1960) і "Інвестиції в людський капітал" (1961) [14]. Учений ствер-

джував, що інвестування коштів в людський капітал забезпечить істотне зростання випуску продукції та стане джерелом зростання майбутніх заробітків чи майбутніх задовольень. Він наголошував на тому, що людина набуває властивостей капіталу лише після здійснення на неї витрат, спрямованих на підвищення якості її праці. У своїй праці "Інвестиції в людський капітал" Шульц особливий акцент зробив на питаннях впливу освітнього рівня на рівень економічного зростання, ефективності інвестування у людину.

Значного розвитку концепція людського капіталу набула у працях Г. Беккера. У 1964 р. він видав наукову працю "Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз" [15]. За Г. Беккером, теорія людського капіталу визначає доходи людей як закономірний підсумок раніше прийнятих рішень, збільшуючи майбутні доходи шляхом вкладання коштів у свою освіту і професійну підготовку, здоров'я. Учений стверджує, що учні та їхні батьки, здійснюючи капіталовкладення в освіту, ведуть себе раціонально, оскільки мають за мету отримати в майбутньому високу віддачу від таких інвестицій. У своїх працях Беккер зробив спробу визначити рентабельність капіталовкладень у людину шляхом зіставлення вигоди і затрат на освіту.

Отже, теорія людського капіталу визначає за мету національного виробництва забезпечення якості життя, тобто створення умов для всебічного розвитку людини, – наголошує А. Чухно, цим самим ототожнюючи її з теорією людського розвитку [16, с. 95]. Водночас Г. Манків вважає, що "людський капітал – знання та кваліфікація, які працівники набувають через освіту, – від початкових дитячих програм до професійної підготовки на робочому місці" [17, с. 144].

Розроблення альтернативних концепцій людського капіталу зумовлене реальною дійсністю ринкової економіки, коли у підвищенні заробітків важливого значення набувають не лише знання, вміння та освіта, а також етичні чинники (мораль, право, релігія, неформальні зв'язки людини).

Таким чином, в постіндустріальних країнах продуктивні здібності і характеристики людини визнано людським капіталом на основі того, що їхній розвиток потребує певних інвестицій, які у підсумку забезпечують своєму власнику високий дохід. Так, за свідченнями американських учених, 70 % багатства США створюється завдяки людському капіталу [18]. Вже у другій половині ХХ ст. на підготовку науково-технічного працівника в США витрачали близько 800 тис. дол., що підтверджує зростання значення розвитку працівника як важливої форми інвестицій суспільства.

Надалі теорію людського капіталу розробляли такі відомі зарубіжні учені як М. Фішер, М. Блауг, Л. Туроу та інші. Серед українських науковців, які працюють над розробленням концепції людського капіталу, варто виділити О. Грішнову ("Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки"), Н. Голікову ("Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки"), В. Антонюка ("Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку"), Г. Прошака ("Людський капітал в умовах формування національної економіки України"), О. Стефанишин ("Людський потенціал економіки Укра-

їни") та ін. Більшість з них стверджує, що людський капітал являє собою запас природних або набутих внаслідок інвестування здібностей, навичок, досвіду, знань, інформаційної культури, мотивації та мобільності індивіда, використання яких в економічній діяльності дає йому більші доходи.

Висновки. На підставі власних досліджень еволюції теорії людського капіталу ми можемо стверджувати, що її витoki сягають праць стародавніх мислителів. Однак, оформлення цієї концепції в окрему теорію відбулося лише у 60-х роках ХХ ст. Представники усіх шкіл і напрямів в економічній науці сходяться на думці, що знання і здібності людини є одним з найважливіших джерел багатства нації, а інвестиції в науку визнавали найперспективнішими та найприбутковішими. Усі ці доробки слугують важливою інформаційною базою для сучасної економічної науки та визначають перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. **Платон.** Держава / Платон : пер. з давньогрецької та коментарі Д. Коваль. – К. : Вид-во "Основи", 2000. – 355 с.
2. **Аристотель.** Метафізика / Аристотель : соч. – В 4-х т. – М. : Изд-во "Наука", 1980. – Т. 1. – С. 119.
3. **Аквинский Ф.** Антология мировой философии. – В 4-х т. / Ф. Аквинский. – М. : Изд-во "Мысль", 1969. – Т. 1. – 936 с. – Ч. 1 и Ч. 2.
4. **Всемирная история экономической мысли.** – В 6 т. / МГУ им. М.В. Ломоносова. Гл. редкол. : В.Н. Черковец. – М. : Изд-во "Мысль", 1987. – Т. 1. – 606 с.
5. **Петти В.** Экономические и статистические работы. – В 2 т. / В. Петти. – М. : Изд-во "Соцэкгиз", 1940, Т. 1-2. – XXVIII. – 324 с. – С. 157.
6. **Кенэ Ф.** Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ : пер. с франц. – М. : Изд-во "Соцэкгиз", 1960. – 551 с.
7. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов. – В 3 кн. / Смит А. – М. : Изд-во "Наука", 1993. – 572 с, Т. 1, 572 с.
8. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. : пер. с англ. / отв. ред. Л.И. Абалкин. Рос. АН, Ин-т экономики. – М. : Изд-во "Наука", 1983. – Кн. 1-3. – 569 с.
9. **Малтус Томас Р.** Дослідження закону народонаселення / Малтус Томас Р. : пер. з англ. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 535 с.
10. **Маркс К., Енгельс Ф.** Твори. – 2-е вид. – В 30 т. / Маркс К., Енгельс Ф. : пер. з 2-го рос. вид. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. 23. – 847 с.
11. **Маркс К.** Капитал: Критика политической экономии: Процесс производства капитала / К. Маркс. – М. : Изд-во "Политиздат", 1983. – VI. – 905 с. – С. 539.
12. **Лист Ф.** Национальная система политической экономии / Ф. Лист. : пер. с нем. К. Трубникова. – С.-Пб., 1891. – С. 190-191.
13. **Маршалл А.** Принципы экономической науки. – В 3-х т. / А. Маршалл : пер. с англ. – М. : Изд-во "Прогресс", 1993. – Т. 1. – 414 с.
14. **Shultz T.** Investment in Human Capital / T. Shultz. – N.-Y., L., 1971. – 272 p.
15. **Becker G.S.** Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis / G.S. Becker. – N.-Y., 1964. – 356 p.
16. **Чухно А.А.** Сучасні економічні теорії : підручник / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко / за ред. А.А. Чухна. – К. : Вид-во "Знання", 2007. – 878 с.
17. **Манків Н.Г.** Макроекономіка : підручник [для України] : пер. з англ. / наук. ред. перекл. С. Панчишина. – К. : Вид-во "Основи", 2000. – 588 с.
18. **Дробноход М.** Державний лабіринт для українського народу: чи знайдемо вихід? [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zn.kiev.ua>.